

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

פרשת אחרי-מות: חוקות הגויים

בתאריך כ"ט בתמוז נפטר זאב זבוטינסקי בארצות-הברית. במהלך ימי האבל על פטירתו, יזמו חברי תנועת 'ברית החשמונאים' טקס לזכרו:

במועדון ברית החשמונאים בירושלם סודר מסדר אבל לזכר המנוח זבוטינסקי ז"ל. אחד המפקדים הציג להעמיד שולחן עטוף שחורים ועליו תמונת המנוח עומדת עטופה מסגרת שחורה ועל ידה שני נרות דולקים, וכל האנשים יקיפו אותה סביב אחרי המסדר ויעמדו לפניו דום.¹

ההצעה הזו עוררה וויכוח בין מפקדי התנועה, כאשר אחד מהם התנגד לאירוע משום שלדבריו יש בכך חיקוי של הגויים, והדבר אסור משום 'חוקות הגויים'.

כמה שנים לאחר אירוע זה הוקמה מדינת ישראל, ובמהלך השנים הללו עסקו הפוסקים בלגיטימיות ההלכתית של טקסי הלוויית חיילים שנפלו במלחמות ישראל, מנהגים הלכותיים מהגויים, כגון הנחת זר פרחים על הקבר ויריות למטחי כבוד.

בפרשת השבוע נאסר לעשות כמעשי הגויים: "כְּמַעֲשֵׂה אֲרָץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִשְׁבְּתֶם בָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ וְכַמַּעֲשֵׂה אֲרָץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אֲנִי מְבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לֹא תַעֲשׂוּ וּבְחֻקֵּיהֶם לֹא תֵלְכוּ".²

מהי הכוונה שאין ללכת בחוקות הגויים, האם כל מעשה שעושים הגויים יש להימנע ממנו, או רק מעשים כאלו שהם עושים משום תיפלותם?

הראשונים נחלקו על אלו גויים מדובר שאין לעשות כמעשיהם, האם על עובדי עבודה זרה³ או אף על כאלו שאין עובדים עבודה זרה?⁴ כמובן שלמחלוקת זו השפעה על אופי החוקים שנאסרו לנו, האם הם חוקי עבודה זרה דווקא⁵ או אף סתם חוקים שבעשייתם יש חשש הימשכות אחרי הגויים?⁶ הר"ן⁷ מחדש, שחוקים שאין בהם טעם נאסרו כי כל מהותם הוא לעבודה זרה, אך חוקים שיש בהם סיבה הגיונית מותרים לנו. בכך הוא מסביר את ההנהגה שהיו שורפים את כלי המלך לאחר מותו אף שגם הגויים עושים כן,⁸ משום שיש לכך סיבה הגיונית של הנהגת כבוד המלך. הבחנה זו התקבלה ע"י פוסקים שונים, כדוגמת הרב יצחק בר ששת,⁹ שהתיר ללכת לבית הקברות במשך שבעת ימי האבלות, למרות שזהו מנהג הגויים, אך כיון שיש בכך טעם לכבוד המת הדבר אפשרי ואינו בכלל חוקות הגויים. כמו"כ, הרב יוסף קולון¹⁰ התיר ללבוש בגד עימו הולכים הגויים הנושאים משרה המורה על כבוד וחשיבות, שלבישתו אינו בכלל חוקות הגויים משום שיש בלבישתו סיבה הגיונית של חשיבות וכבוד.

הוא חותם את דבריו בהסבר הגיוני העומד מאחורי שיטה זו:

שאם כן הוא שיצטרך הישראל לשנות מלבושיו ממלבושי הגויים... אם כן אין אדם צדיק בארץ ודור שכולו חייב הוא זה, שאין אדם בדור הזה שלא ילבש לבוש הדומים ללבוש זקניהם או ללבוש ילדיהן.

שיטה זו נפסקה להלכה בשולחן ערוך ובדברי הרמ"א.¹¹

¹ הרב יצחק הרצוג (פסקים וכתבים, ח"ה סימן קטז).

² ויקרא (יח, ג).

³ חינוך (מצווה רסב).

⁴ רמב"ם (הל' עבודה זרה פ"א ה"א).

⁵ תוספות (עבודה זרה יא ע"א; סנהדרין נב ע"ב ד"ה אלא); מאירי (עבודה זרה יא ע"א ד"ה שריפה; סנהדרין נב ע"ב ד"ה אע"פ); יראים (סימן שיג); חינוך (מצווה רסב).

⁶ רמב"ם (ספר המצוות, לא-תעשה ל; הל' עבודה זרה פ"א ה"א); שו"ע (יו"ד סימן קעח סעיף א).

⁷ ר"ן (סנהדרין נב ע"ב ד"ה ורבנן; עבודה זרה ב ע"ב מדפי הר"ן ד"ה שורפין).

⁸ עבודה זרה (יא ע"א).

⁹ שו"ת הריב"ש (סימן קנח).

¹⁰ שו"ת מהרי"ק (סימן פח).

¹¹ שולחן ערוך (יו"ד סימן קעח סעיף א).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

לאור הכרעה הלכתית זו, התירו הפוסקים לקיים מנהגים שונים ששורשם אצל הגויים, זאת משום שיש סיבה וטעם הגיוני בעשייתם, כגון כניסה לבית-הכנסת בארצות המזרח ללא נעליים משום שיש בכך כבוד המקום;¹² העמדת שעון מצלצל בבית-הכנסת שיש בכך סיבה לעמידה בזמני התפילה;¹³ העמדת מצבה על-גבי הקבר כפי שנהגו עשירי הגויים, שכן המטרה היא למנוע כניסת מי-גשמים והוצאת הנפטר מהקבר;¹⁴ היתר נשיאת הנפטר בעגלה למקום הקבורה שנמצא במרחק, אף שכן נהגו הגויים, מכל-מקום יש טעם וסיבה לדבר משום המרחק הרב וכובד המשא.¹⁵ לעומת שיטה זו, הגר"א¹⁶ דחה את דברי הר"ן וההשלכות העולות מדבריו, וטען שכל חוק ומנהג שנוהגים בו הגויים נאסר אף אם יש בהם טעם הגיוני.

השלכות שונות ממחלוקת זו, לדוגמה: הרמ"א¹⁷ הביא את המנהג לקשט את בית-הכנסת בחג השבועות, למרות שגם הגויים עושים כן, כשיטתו שכל מנהג שיש בו היגיון מותר לעשותו גם כשהוא מנהג בו נהגו הגויים,¹⁸ ואכן יש היגיון במנהג זה כי 'בעצרת נידונים על פירות האילן',¹⁹ או שהעמדת אילני סרק בבית-הכנסת מסמלת שגם למי שאינו לומד תורה יש לו חלק בתורה.²⁰ אך לדעת הגר"א הדבר אסור כיון שגם הגויים עושים כן, אף שיש לכך טעם הגיוני.²¹ בעבר נהגו קרובי משפחת הנפטר ללבוש בגדים שחורים בעת הלוויה.²² פוסקים שונים²³ התירו מנהג זה אף ששורשו במנהג הגויים, שכן יש בו טעם הגיוני להכנת הלב וזיכרון האבלות. אך יש פוסקים²⁴ שאסרו זאת משום חוקות הגויים אף שיש לכך טעם.

כמו כן, מנהג הקמת אנדרטאות לזכר הנופלים היווה מחלוקת דומה, שכן לא נמצא כזה במנהגי ישראל, אלא הוא חוקות הגויים.²⁵ אך יש שהתירו²⁶ הקמת אנדרטאות זיכרון משום הטעם ההגיוני שבדבר, להעלות על נס את זכר הנופלים.

כפי שפתחנו, לאחר קום מדינת ישראל, עסקו הפוסקים בלגיטימיות ההלכתית של טקסי הלוויית חיילים שנפלו במלחמות ישראל, מנהגים הלקוחים מהגויים, כגון הנחת זר פרחים על הקבר ויריות למטחי כבוד.²⁷ יש פוסקים²⁸ שאסרו מנהגים אלו, אף שיש בהם טעם והיגיון, שכן יש לצדד בדעת הגר"א האוסר את מנהגי הגויים אף שיש טעם במנהג. אך יש פוסקים²⁹ שציידו בדעת הרמ"א והתירו לקיים טקסים כאלו משום שיש לכך טעם וסיבה הגיונית לכבוד וזכר הנופלים.

מנהג נוסף שהתחדש במדינת ישראל הוא עמידה בצפירה לזכר הנופלים במערכות ישראל ופעולות האיבה וכן לזכר נרצחי השואה, מנהג ששורשו בחוקות הגויים - יש מי שכתב³⁰ שיש לחוש לשיטת הגר"א ולאסור זאת, על-אף ההיגיון

¹² שו"ת הרשב"י (סימן רפה).

¹³ שו"ת כרך של רומי (סימן א).

¹⁴ שו"ת בית שלמה (יו"ד סימן רכו).

¹⁵ שו"ת כתב סופר (יו"ד סימן קעה).

¹⁶ גר"א (הגהות לשו"ע יו"ד סימן קע"ז).

¹⁷ רמ"א (או"ח סימן תצד סעיף ג).

¹⁸ דברי שאול (יו"ד ח"ב סימן שמח סעיף א ד"ה והנה אעתיק); שו"ת אורח משפט (או"ח סימן לו).

¹⁹ מגן אברהם (או"ח סימן תצד ס"ק ה).

²⁰ חתם סופר (דרשות ח"ב מגילת רות ד"ה ויהי).

²¹ חכמת אדם (שער איסור והיתר כלל פט סעיף א).

²² מהרש"א (סוטה יג ע"א חידושי אגדות).

²³ הרב שלום שכנא צ'רניאק (חיים וברכה, שמחות עמוד תי אות כד); שו"ת יביע אומר (ח"ג יו"ד סימן כה).

²⁴ שו"ת ישכיל עבדי (ח"ו יו"ד סימן כח).

²⁵ מנחת אשר (ויקרא סימן לג אות ד).

²⁶ שו"ת מלמד להועיל (ח"ב יו"ד סימן קלט); שו"ת מנחת יצחק (ח"א סימן כט). בעניין איסור העמדת מצבה, ראו: שו"ת מנחת יצחק (ח"א סימן כט אות ג); הרב יצחק הרצוג (קובץ קול תורה, חוברת א אייר תש"ז, עמוד יז).

²⁷ ראו התייחסותו של הרב יצחק הרצוג (פסקים וכתבים, ח"ה סימן קטז) לטקס זיכרון לזאב זיבוטינסקי.

²⁸ הרב בצלאל זילטי (נועם, כרך ב עמ' קסא-קע); שו"ת ישכיל עבדי (ח"ד יו"ד סימן כה); מנחת אשר (ויקרא סימן לג אות ד).

²⁹ שו"ת שרידי אש (ח"ב סימן לט אות ל); שו"ת יביע אומר (ח"ג יו"ד סימן כד). ראו גם: כתר שם טוב (ח"א עמ' תרפא). עוד לפני קום המדינה, יש שאסרו הנחת זר פרחים על הקבר אך לא מטעם חוקות הגויים שכן יש בכך סיבה הגיונית, ראו: שו"ת מלמד להועיל (ח"ב יו"ד סימן קט).

³⁰ מנחת אשר (ויקרא סימן לג אות ד).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

שבדבר. ויש מי שהתיר³¹ בטענה שמדובר על מנהג שיש בו סיבה וטעם הגיוני, שכן מצאנו ש"כל בעלי אומניות שבירושלם עומדים" לפני העולים לרגל.³² מכך למד ה"ז³³ ש"בכל דבר מצווה שאדם הולך ומתעסק בה יש לעמוד לפניו", וגם בלויית הנפטר.³⁴

גם חגיגת בת-מצווה עלתה לדיון אצל פוסקי ההלכה, שכן יש שטענו³⁵ שמדובר על חוקות הגויים שנהגו כך את 'חג הבגרות', אך המתירים³⁶ ביססו את טענתם על כך שיש סיבה וטעם הגיוני לחגיגת בת-מצווה להכנסתה של בת ישראל לחיבוב המצוות.

שוב לאזכרת זאב זבוטינסקי, השאלה הובאה לפני הרב יצחק הרצוג שטען שיש באירוע זה 'חוקות הגויים', אירוע שאינו ראוי למועדון דתי ולא לרוחו 'של המנוח הגדול ז"ל ששאף תמיד למקוריות הישראלית'. הוא הציע חלופה שונה: "נרות דולקים זהו דבר מתאים מאוד לזכר נשמתו, וראוי לסדר שיעמדו שם משמרות מתחלפים ויאמרו תהילים וישננו משניות אבל בלי הארון העטוף והתמונה".¹

³¹ שו"ת בני בנים (ח"ב סימן ל); שו"ת באהלה של תורה (ח"א סימן כג).

³² ביכורים (פ"ג מ"ג).

³³ ט"ז (יו"ד סימן שסא ס"ק ב).

³⁴ שולחן ערוך (יו"ד סימן שסא סעיף ד).

³⁵ שו"ת זקן אהרן (ח"א סימן ו). בדעת הרב משה פיינשטיין, ראו: שו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סימן קד; או"ח ח"ב סימן צז; או"ח ח"ד סימן לו).

³⁶ שו"ת שרידי אש (ח"ב סימן לט).